

9.1 ÚVOD

9.1.1 Petrovské apokryfy

Význačné postavení apoštola Petra mezi ostatními apoštoly bylo v rané církvi obecně známým a uznávaným faktem.¹ Z jednotlivých rysů jeho postavy a jednání, jak jsou známy již z kanonických zpráv, byly některé v apokryfních spisech dále rozvinuty, a jiné potlačeny; další byly nově vytvořeny, takže celek je těžko uvěřitelný. Apokryfní autoři k tomu byli puzeni různými pohnutkami; obecně lze říci, že přání zprostředkovat čtenářům pomocí napínavého příběhu mravní poučení či věroučné poznatky bylo daleko mocnější nežli historicky odpovědný zájem o skutečnou osobnost toho či onoho apoštola. Proto se také Petrovým jménem honosí řada rozmanitých apokryfů, přičemž se většinou jedná o velmi staré zástupce toho kterého novozákonního „žánru“.

9.1.1.1 Zpráva o vzkříšení

Mezi apokryfními „evangelii“ vyniká Petrovo evangelium,² které vzniklo zřejmě v polovině 2. století. Spis obsahuje vyprávění o Ježíšově procesu, ukřižování a vzkříšení. O Petrovi se tu mnoho nedovíáme, protože text začíná i končí abruptně: Petr se objevuje teprve v závěru dochované pasáže, když jako vypravěč líčí, jak se zarmoucení učedníci rozcházejí do svých domovů, a Petr s Ondřejem a Levim odchází se sítěmi „k moři“. Vzhledem k tomu, že valná část známého textu je věnována událostem kolem prázdného hrobu, lze soudit, že v nedochované části spisu se odehrálo (snad u zmíněného „moře“, tj. jezera Tiberiadského, srv. J 21) setkání Petra a dalších učedníků se Vzkříšeným, a následně snad i apokalyptické vidění (o jisté souvislosti svědčí přinejmenším to, že v témže kodexu následuje za textem Petrova evangelia text Zjevení Petrova napsaný stejnou rukou; viz níže oddíl 9.1.2.1).

9.1.1.2 Skála církve

Zřetelnějším dokladem fantastického bujení petrovské látky jsou především apokryfní apoštolské „skutky“, rozmanité příběhy spojující žánry antického

¹ Řadu dokladů uvádí *Berger*, *Unfehlbare Offenbarung*, 1981, str. 315–322. – Zkrácené údaje v poznámkách k této kapitole jsou rozvedeny v bibliografii na str. 329–332.

² Čes. překlad: *R. Dostálová*, *NZA I*, 2001, str. 227–233.

románu a misijního cestopisu. Ve Skutcích Petrových,³ jež jsou jedním z nejstarších dokladů tohoto žánru, a v dalších mladších a od nich odvozených útvarech⁴ se uplatňují a legendárně rozvíjejí Petrovy role známé již z evangelií a dalších novozákonních spisů: apoštol putuje po různých místech Středomoří jako „rybář lidí“ (Mk 1,17); zvěstuje Kristovo božství jako svědek jeho „proměnění na hoře“ (Mk 9,2–8 par; 2Pt 1,18); uzdravuje a koná jiné mocné činy „v Ježíšově jménu“ (Sk 3,6 aj.); jako nový Nóe vyzývá k pokání a k záchraně „ze zvráceného pokolení“ (Sk 2,40; 1Pt 3,20n; 2Pt 2,5); konečně zakládá v Římě papežskou posloupnost jako „skála církve“ (Mt 16,18) a „pastýř“ (J 21,15nn). Zatímco však v evangeliích jsou petrovské motivy vyváženy a jeho portrét zůstává v možných a lidsky srozumitelných mezích (po Ježíšově slovu o Petrovi jako „skále“ následuje ostré napomenutí „jdi za mnou, satane“; po Petrově ujišťování a mávání mečem na Ježíšovu obranu následuje trojí zapření), ve zmíněných apokryfech legendistického typu se pozitivní rysy hromadí, a negativní vytrácejí.⁵ Skutky Petrovy vycházejí vstřícně lidské potřebě identifikovat se s obdivuhodným hrdinou, a činí z Petra téměř nadlidskou osobnost.⁶ S tím jde v ruku v ruce potřeba vznikajících církevních struktur nalézt pevnou organizační základnu; volba padla logicky na Řím jako hlavní město tehdejšího mocenského impéria, jež bylo s Petrem navěky spojeno působivou legendou o jeho umučení.

9.1.1.3 *Protivník gnostiků*

Opačného údělu se Petrovi dostalo v apokryfích „evangeliích“ esoterického typu,⁷ což jsou sbírky fiktivních Ježíšových výroků, přecházejících někdy v dialogy s učedníky. Jejich autoři zpravidla hlásají názory „tajné“ (nezřídka

³ Skutky Petrovy mají dvě hlavní části: latinské Skutky Petrovy (tzv. *Actus Vercellenses*) a řecké Martyrium Petrovo (čes. překlad obou textů: R. Dostálová, NZA II, 2003, str. 103–167). Obvykle se k nim přiřazuje tzv. Skutek Petrův, krátký koptský text s enkratickou pointou (čes. překlad: L. Kopecká, NZA II, 2003, str. 115–117). Skutky Petrovy nesouvisí s koptskými Skutky Petra a dvanácti apoštolů, obsahujícími utopické a gnostické motivy (NHC VI/1, čes. překlad: P. Pokorný, NZA II, 2003, str. 83–100).

⁴ Např. Pseudo-Linovo Martyrium Petrovo; Skutky Petra a Pavla; Skutky Petra a Ondřeje; viz přehled spisů: Geerard, Clavis ANT, 1992, str. 101–112.

⁵ Výjimkou, jež potvrzuje pravidlo, je legenda *Quo vadis* o Petrově útěku z Říma – parafráze jeho selhání o pašijích. Zde je však Petr na hranicích města zastaven Kristovým zjevením, vrací se do Říma a napodobuje Krista mučednickou smrtí na kříži (SkPt 35–36).

⁶ Doklady o „Petrově christologizaci“ v rané církvi, a to zejména na křesťanském Východu, shromáždil Berger, Unfehlbare Offenbarung, 1981, str. 325, pozn. 318: Čím více se v Ježíšově christologii zdůrazňují prvky božské a potlačují prvky prorocké a misijní, tím snadněji může vstoupit do vzniklého vakua někdo jako Petr.

gnostické) a ve většinové církvi neobvyklé, a proto Petrovu vůdčí roli nerespektují;⁸ v těchto spisech je vyšší „poznání“ prisuzováno například Marii Magdaléně,⁹ zatímco Petrovy názory jsou odmítány. Příkladem za všechny může být Tomášovo evangelium (TmEv 13), v němž Ježíš klade učedníkům podobnou otázku jako v evangeliu u Cesareje Filipovy (Mk 8,27–30 par), tj. otázku po své vlastní roli. Zatímco Marek klade správnou odpověď do úst Petrovi („ty jsi Kristus“), v esoterickém apokryfu je jako nejlepší vyhodnocena tajuplná odpověď Tomášova („má ústa nemohou vyjádřit, komu jsi podoben“).¹⁰

9.1.1.4 *Protivník Pavlův*

Přes veškeré rozdíly mají zatím uvedené apokryfní spisy jedno společné: apoštola Petra považují za zástupce většinové církve – ať už se k ní hlásí, nebo ji (třeba skrytě) kritizují. Jinou cestou se vydávají autoři, kteří vidí v Petrovi mluvčího *židokřesťanského* názorového proudu. O tom, že tento obraz je historické skutečnosti bližší, svědčí jednak živá autenticita listů apoštola Pavla (srv. především list Galatským o Pavlově sporu s Petrem), jednak personifikace vnitrocírkevních vztahů vylíčená v Lukášových Skutcích: křesťany z pohanů tu zastupuje apoštol Pavel, křesťany ze Židů Ježíšův bratr Jakub Spravedlivý a nárazníkovou pozici zaujímá právě apoštol Petr.

V Lukášově pojetí se Petr nakonec přiklání na stranu Pavlova, přesvědčen mj. zázračným viděním v městě Joppe (Sk 10,1–11,18), a zastánci obou směrů dojednávají kompromis v Jeruzalémě (Sk 15,1–35). Jinak je situace vylíčená v apokryfním souboru Pseudo-Klémentových spisů, zejména v jeho úvodních fiktivních dopisech a v tzv. Zvěstováních Petrových, jež jsou

⁷ V tomto stručném přehledu ponecháváme stranou dvě skupiny evangelií legendistických: evangelia o Ježíšově dětství (v nichž Petr pochopitelně nefiguruje) a pilátovský cyklus (NikEv a další spisy soustředěné spíše na Ježíše, jeho pašijní příběh a sestup do pekla, a na jeho protivníky Piláta či Jidáše). Obraz se výrazně nemění ani při pohledu na apokryfní látku mariánskou (Transitus Mariae a příbuzné spisy; srv. též výše OtB 2,3.7 na str. 105), kde Petr vystupuje především jako první z apoštolů.

⁸ Výjimkou je Petrův list Filipovi (NHC VIII/2), v němž je hlasatelem gnostických myšlenek samotný Petr (angl. překlad: F. Wisse, in: Robinson, NHLibrary 1988, str. 434–437), a také koptské Zjevení Petrovo (NHC VII/3), kde se Petrovi dostává gnostického výkladu pašijních událostí (čes. překlad viz níže oddíl 13.6).

⁹ Srv. TmEv 114 (Ježíš hájí Marii proti Petrovi); FpEv (NHC II/3, např. II,63,33–64,9: Ježíš líbí Marii a hájí ji před učedníky); DialS (NHC III/5, např. III,139,12–13: Marie „plně pochopila“); MEv (passim) – vše v čes. překladu v NZA I.

¹⁰ Napětí s předchozím logiem 12, kde Ježíš za předního apoštola označuje Jakuba Spravedlivého, se vysvětluje tím, že v TmEv jsou shromážděny různé tradice.

v těchto dopisech zmiňována:¹¹ Petr společně s Jakubem bojuje za dodržování židovského Zákona, zatímco Pavel (vystupující zde pod jménem Šimona Mága) je odsuzován. Důrazem na Zákon a odmítáním pohanské modloslužby se pseudoklementinským spisům podobají i fragmenty tzv. Zvěstování Petrova,¹² o jehož původní podobě a zařazení v petrovské tradici lze ovšem jen spekulovat.¹³

9.1.1.5 Vizionář

Kanonickému a zřejmě i historickému Petrovi jsou nejvíce vzdáleny apokryfní spisy popisující jeho vizionářské zážitky. I zde musíme nejprve připomenout motivy kanonické (zjevení Ježíše chodícího po vodě¹⁴ nebo již zmíněné Ježíšovo proměnění na hoře či Petrovo vidění v Joppe), které nemají nic společného s novým apokalyptickým motivem vidění zásvětních míst. Společným motivem uvedených kanonických scén je totiž poučení o smyslu víry a následování Ježíše, jež je adresováno přímo Petrovi (ať již ve scéně samotné,¹⁵ nebo ve scéně blízké z hlediska kontextu),¹⁶ proměňuje jeho život, a tím i život církve, jež se k oněm slovům hlásí.

Naproti tomu v apokryfních zprávách o zásvětních trestech Petrova osobnost ztrácí charakteristické rysy. Snad tu ještě hrála roli vzpomínka, že Petr měl být prvním svědkem Kristova zmrtvýchvstání (srv. 1K 15,5), a bylo tedy nasnadě přisoudit mu i další zjevení, která měl převzít a v písemné podobě předat dál. S kanonickým Petrem však již tato zjevení nemají nic společného (popis zásvětních trestů či rajske blaženosti), nebo s ním souvisí jen okrajově (noemovské varování před posledními dny v epistolách Petrovi připisovaných). Petr jako hrdina „své“ apokryfní apokalypsy není ničím víc než

¹¹ Petrův list Jakubovi; zpráva o přijetí listu Jakubem a jeruzalémskými staršími (tzv. Contestatio); Klémentův list Jakubovi; Zvěstování Petrova (tzv. Kerygmata Petri). Pseudoklementinské spisy vydali *Rehm*, 1953 [úvodní texty a Homilie], a *Rehm/Paschke*, 1965 [Rekognice].

¹² Tzv. Kerygma Petri, nesouvisí přímo s pseudoklementinskými Kerygmata Petri; dochovalo se zlomkovitě u Klémenta Alexandrijského; podle *Schneemelchera* (NTA II, 1989⁵, str. 34–41, zejm. 37) to byl spis na pomezí misie a apologetiky (srv. Petrovo kázání ve Sk 17).

¹³ K celému odstavci srv. přehled pseudoklementinských spisů: *Geerard*, Clavis ANT, 1992, str. 113–116.

¹⁴ Matouš rozšiřuje zprávu Markovu (6,45–52) právě o epizodu s Petrem (Mt 14,28–31).

¹⁵ Petr chodící po vodě se učí věřit silně; Petr snící o plachtě s nečistými pokrmy se učí přát víru jiným.

¹⁶ Petr, který vyznává, že Ježíš je Kristus (Mk 8,29), ale odmítá jeho utrpení, je pokárán a vyzván k následování; po šesti dnech se na hoře učí, jak má následování vypadat: není třeba pít se po obsahu rozhovoru Ježíše s Mojžíšem a Eliášem, ani není třeba stavět Ježíšovi kněžský či královský stan, nýbrž je třeba připravit se na cestu utrpení.

příjemcem a dalším hlasatelem obecné náboženské útěchy, že po smrti budou dobří odměněni, a zlí potrestáni. Toto staré známé přesvědčení se objevuje jak v křesťanském, tak i v židovském či pohanském hávu, takže Petr je v této roli snadno zaměnitelný¹⁷ s Pavlem, Marií, Janem, Ezdrášem či Sibyllou.

9.1.2 O Zjevení Petrově

Zjevení Petrovo patří k nejstarším novozákonním apokryfům, jeho vznik se klade do první poloviny 2. století. Spis je prvním článkem dlouhé tradice křesťanských popisů ráje a pekla.

9.1.2.1 Charakteristika textu

Původní řecký text Zjevení Petrova se nedochoval, ale jeho obsah lze rekonstruovat podle dochované etiopské verze.¹⁸ Etiopský text (E) rozsahem odpovídá stichometrii, kterou uvádí pro původní řecký text byzantský autor Níkéforos (asi 300 řádků). O jeho autentičnosti svědčí také to, že se mezi kapitolami E 4–14 nacházejí všechna místa doložená řeckými antickými svědectvími. Lze tedy soudit, že etiopská verze, ačkoliv obsahuje řadu jazykových nejasností, je překladem původního řeckého textu. Badatelé se domnívají, že vznikla na základě arabské předlohy, která byla pořízena podle koptského překladu původního řeckého textu. Otevřená však zůstává i možnost, že etiopský text je velmi starý a byl přeložen přímo z řečtiny; na základě dostupných rukopisů nelze dojít k definitivnímu závěru.¹⁹

Kromě etiopské verze máme k dispozici rozsáhlý řecký zlomek (A) na listech pergamenového kodexu z 8./9. století, jenž byl nalezen francouzskou archeologickou misí roku 1887 v starověkém mnišském hrobu poblíž hornoegyptského Achmímu (Pánopolis). Od etiopské verze se liší rozsahem i strukturou. Řecký text je neúplný, odpovídá zhruba kapitolám E 7–10 a 15–16a. I v paralelních pasážích se přitom nacházejí povážlivé

¹⁷ Specifická je ovšem předzvěst Petrovy smrti v Římě či Petrova nabídka postavit tři stánky; obě zmínky jsou však z hlediska vlastní apokalypsy okrajové (E 14.16).

¹⁸ Celý text se zachoval v rkp. P (15./16. stol.), obsahujícím sbírku pseudoklementinských spisů v etiopském překladu (ed. *Grébaut*, 1907, 1910; teprve *James*, New Text, 1911, jej správně identifikoval jako ZjPt). Později objevený rkp. T (18. stol.?) nabízí velmi podobný text. Oba rukopisy pocházejí z komunit na ostrovech etiopského jezera Táná. *Buchholz*, Your Eyes, 1988, str. 119–134.

¹⁹ K celému odstavci srv. *Müller*, Offenbarung des Petrus, 1997, str. 565.